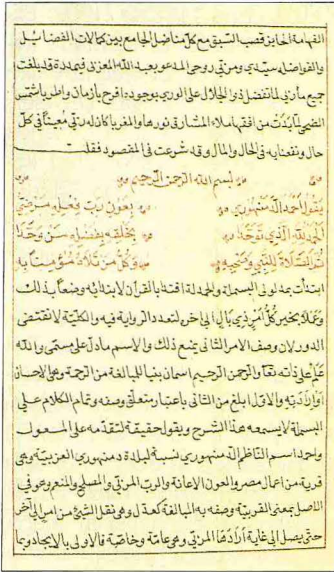

Demenhürî'nin el-Kavûl'l-müftid adlı eserinin ilk iki sayfası (Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 626/3, vr. 29^a-30^a)

müfredâtı İbn Hanbel eş-Şeybânî. Hanbelî fıkıhına dairdir (Brockelmann, GAL Suppl., II, 499). **9. Tarîku'l-ihtidâ' bi-ah-kâmi'l-imâme ve'l-iktidâ'.** Hanefî fıkıhıyla ilgilidir (Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu, nr. 934). **10. Risâle fi'l-mikât** (Brockelmann, GAL, II, 488). **11. Sebîlû'r-reşâd ilâ nef'î'l-'ibâd.** Mev'iza ve ahlâka dairdir (İskenderiye 1288; Kahire 1305).

B) Diğer İlimlere Dair Eserleri. **1. Mün-tehe'l-irâddât min tahkiki esmâ' i'l-is-ti'ârât** (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2995). **2. Hilvetü'l-lübbi'l-maşûn bi-şerhi'l-Cevheri'l-meknûn.** Ahdarî'nin Celâled-dîn-i Kazvîni'ye ait *Telhîşü'l-miftah*'ın manzum şekli olan *el-Cevheri'l-meknûn* adlı eserinin şerhidir (Kahire 1285, 1305). **3. İzâhu'l-mühhem min me'ânî's-Süllem.** Ahdarî'nin mantağa dair eserine yapılmış şerhlerin en meşhurdur (Mekke 1312). **4. Şerhu'r-Risâleti's-Semerqandîyye.** *Lahtû'l-cevâhiri's-seniyye 'ale'r-Risâleti's-Semerqandîyye* diye de bilinir (Kahire 1273). **5. 'Aynü'l-hayât fi istinbâti'l-miyâh.** Jeoloji'ye dairdir (Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu, nr. 934). **6. 'İk-dû'l-ferâ'id fîmâ li'l-müşelleş mine'l-fevâ'id.** Geometriyle ilgilidir (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 825). **7. el-Kelâ-mû'l-yesir fî ilâci'l-mak'ade ve'l-be-vâşîr.** Tıbbâ dairdir (Brockelmann, GAL Suppl., II, 499).

BİBLİYOGRAFYA :

Murâdî, *Silkü'd-dürr*, I, 117; Cebertî, *'Acâ'i-bü'l-âşâr*, I, 525; Serkis, *Mu'cem*, II, 882-883; Brockelmann, GAL, II, 487-488; Suppl., II, 498-499; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 404-405; Şüyûhu'l-Ezher, Kahire, ts. (Matâbiû'l-Ehrâm), s. 18-19; Ziriklî, *A'lâm* (Fethulah), I, 164; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, II, 338-339.

ARİF AYTEKİN

DEMİR, Kemal Tahir

(bk. KEMAL TAHİR).

DEMİR BABA TEKKESİ

Bulgaristan'ın Deliorman bölgesinde bulunan ve Rumeli Bektaşiliği'nin önemli merkezlerinden biri olan tekke.

Günümüzde Bulgaristan sınırları içinde kalan Demir Baba Tekkesi ülkenin kuzeydoğusunda Deliorman bölgesinde, Tuna boyundaki Rusçuk'u Edirne'ye bağlayan yolun üzerinde Razgrad (Hezargrad) şehri yakınlarındaki Ispirih (Kemaller/Kemanlar) köyünde bulunmaktadır. Engibeli bir konumu olan ve sık ormanlarla kaplı bulunan Deliorman derinliği-ne nüfuz edilmesi güç, dışarıya kapalı bir bölgedir. Eski Osmanlı metinlerinde "Ağaç denizi" olarak anılan bu yöre yapısından ötürü Osmanlı tarihi boyunca çeşitli Bâtınî zümrelerin sığınağı olmuş, özellikle Şeyh Bedreddin Simâvî isyanının gelişmesinde önemli rol oynamış, isyanın bastırılmasının ardından yüzyıllar boyunca Bedreddinî zümreleri gizliden gizliye barındırmaya devam etmiştir. Öte yandan Rumeli topraklarında fetih ve kolonizasyon hareketlerine katılan Akyazılı Sultan, Otman Baba, Kademli Baba Sultan gibi Rum abdalları zümresine bağlı Kalenderî şeyhlerinin de Deliorman ve çevresine yerleşerek tekkelerini kurdukları görülmektedir. Bektaşiliğin Balım Sultan tarafından teşkilâtlandırıldığı XVI. yüzyıl başlarından itibaren daha önceki dönemlerde etkinliği görülen çeşitli he-

terodoks (râfîzî) zümreleri bünyesinde erittiği, bu arada Anadolu'da ve Rumeli'de yaşayan birçok Kalenderî şeyhinin hâtırasına ve tekkesine sahip çıktığı anlaşılmaktadır. Nitekim Deliorman ve çevresi Arnavutluk'la beraber Rumeli'de Bektaşiliğin en fazla yayıldığı yöre olmuş, bu çevrede birçok Bektaşî tekkesi kurulmuştur. Bunların en önemlilerinden biri olan Demir Baba Tekkesi'nin bânisi kabul edilen Hasan Demir (Timur) Baba'nın hayatı ve şahsiyeti hakkında yeterli bilgi yoktur. XIX. yüzyılda tekkeyi ziyaret eden F. Kanitz ve K. J. Jirecek gibi Batılı müelliflerin eserleri birbirleriyle çelişen, belirli bir coğrafi ve kronolojik çerçeveye oturtulmayan büyük ölçüde menkıbevî bilgiler ihtiva etmektedir. Bu bilgilerin değerlendirilmesinden Demir Baba'nın XV. yüzyıl sonlarında doğduğu, babasının Akyazılı Sultan dervişlerinden Hacı Dede, annesinin yine bu yöredeki tekke şeyhlerinden Turan Halife'nin kızı Zâhide Dürdane Hatun olduğu, babası gibi kendisinin de Akyazılı Sultan'a intisap ettiği, hilâfet aldıktan sonra tekkesini kurduğu, Kanûnî Sultan Süleyman devrinde dervişleriyle beraber Rumeli serhadlerinde gazâlara katıldığı, bu arada Budin'in fethinde (1539) bulunarak burada bir tekke tesis ettiği, çevre halkı tarafından çok sevilip sayılan, velâyetine inanılan bir kişi olduğu söylenebilir. Ayrıca Deliorman bölgesinin Osmanlı güreşçilik tarihinde çok önemli bir yere sahip olması, yöreden çok sayıda önlü pehlivanın yetişmesi, Demir Baba'nın da menâkıbnâmelerde ve halk arasında yaygın rivayetlerde çok güçlü kuvvetli olduğunun belirtilmesi ve "Pehlivan Baba" lakabı ile anılması, tekkesinin bir tür güreşçilik merkezi niteliği de taşıdığını, Demir Baba'nın Deliorman'daki pehlivanlık geleneğinin piri olarak kabul edildiğini düşündürmektedir.

Tekkenin inşa tarihi tesbit edilememektedir. F. Kanitz, tekkenin II. Mahmud devrinde kurulduğunu, Abdülmecid devrinde metrük kaldıktan sonra Abdülâziz'in bir fermanı ile tekrar açıldığını ileri sürerek kuruluş dönemi hususunda hataya düşmüş, K. J. Jirece de bu görüşten hareketle, 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Tepedelenli Ali Paşa'ya karşı duran, Varna yakınlarında Bektaşî tarihî katına bağlı Paşa Baba Tekkesi'nin bânisi "Paşa Pehlivan Baba" lakaplı Rusçuklu Pehlivan İbrâhim Paşa'yı (ö. 1820) Demir Baba ile karıştırarak yanlış bir sonuca varmıştır. Demir Baba'nın hayatı-

na ilişkin var sayımlardan ve türbesinin mimari özelliklerinden yola çıkarak tekkenin XVI. yüzyılın ikinci çeyreği içinde tesis edilmiş olduğu kabul edilebilir. Türbenin dışında kalan ve türbeye oranla daha az itina gösterildiği anlaşılan bölümler sonraki yüzyıllarda yenilenmiş olmalıdır. Yeniçeriliğin kaldırılmasından (1826) sonra bütün Bektaşî tekkeleri gibi Demir Baba Tekkesi'nin de kapatıldığı, yaklaşık yarım yüzyıl sonra Bektaşîliğe karşı müsamahakâr olan Abdülaziz devrinde tekrar canlandığı anlaşılmaktadır. Deliorman yöresindeki Bektaşîler'in ve kızılbaşların Demir Baba Tekkesi'ne büyük bir bağlılık gösterdikleri, türbeye akın akın ziyaretçilerin geldiği, adakların adandığı, yeni doğan çocuklara, sağlıklı, güçlü kuvvetli olmaları için Demir Baba'nın sandukası üzerinde bir müddet bekletilen elbiselerin giydirildiği ve evliliklerinin hayırlı olması için gelinlere sanduka üzerine bırakılan gelinlikler giydirildiği bilinmektedir.

Dipsiz gölü olarak da anılan Dimitrovo vadisinde, Zavet tepesinin sarp kayalıklarla kaplı eteğinde kurulan tekke avlusuna, solda yüksek bir ihata duvarı, sağda bir yerli kaya kitlesiyle kuşatılmış bulunan kemerli cümle kapısından girilmektedir. İhata duvarının solunda hazîre, kaya kitlesinin sağında tekkenin iâşe ve ikamete mahsus bölümlerini (derviş odaları, şeyh odası, mihmanevi, aşevi, kilerevi vb.) barındırdığı anlaşılan iki katlı iki yapı yer almaktadır. Bu yapıların zemin kat duvarları ahşap hatıllı moloz taşla örülmüş, üst katları ahşap duvarlarla inşa edilmiş, avluya bakan cephe, bütün mekânların açıldığı ahşap direkli fevkanî bir sofa (hayat) ile donatılmıştır. Eski fotoğraflarda görülen, ancak konumu kesinlik kazanmayan çokgen planlı, etrafı direkli ve korkuluklu bir sundurma ile kuşatılmış, basık piramit çatılı ve alemli binanın âyinlerin icra edildiği meydanaevî olduğu söylenebilir.

Tekkenin mimari açıdan en ilginç unsuru Demir Baba'nın türbesidir. Türbe,

ikisi de sekizgen prizma biçiminde olan, kubbe örtülü esas türbe ile piramit çatılı (külâhlı) bir giriş bölümünden meydana gelir. Girişin önünde iki sütuna dayanan, kırma çatılı bir sundurma bulunmaktadır. Kubbe ile külâh kurşun, sundurma ise kiremit kaplıdır. Antik bir lahitten devşirme olduğu söylenen türbe kapısı üzerinde "lâ fetâ illâ Alî lâ seyfe illâ zülfikâr" ibaresinin bulunduğu nakledilmektedir. Demir Baba'nın sandukası oldukça büyük tutulmuş, çevresi Bektaşî terminolojisinde "çerağ" adı verilen on iki adet şamdanla kuşatılmıştır. On iki imamın ruhaniyetlerini remzeden bu çerağlardan başka aynı sembolizmden kaynaklanan on iki kollu büyük bir şamdan ile "taht-ı Muhammed" denilen üç basamak üzerinde dizili çerağlar da bulunmaktadır. Sandukanın baş ucunda on iki dilimli hüseyinî taç, ayak ucunda bir çift madenî pabuç ile iki bıçak yer almakta, türbenin duvarlarında çeşitli levhaların yanı sıra tuvar ve mızrak gibi gazî dervişlerin âlâmetleri olan tarikat eşyası da görülmektedir. Türbenin içinde bir de adak sandığı vardır. Demir Baba Türbesi, kesme taş örgüsü, çokgenlerin hâkim olduğu tasarımı ve oranları ile Doğu Rumeli'deki diğer bir önemli Bektaşî merkezi olan Akyazılı Sultan Âsitanesi'ndeki türbe ile benzerlik gösterir. Ancak Akyazılı Sultan Âsitanesi'nde sekizgen yerine Bektaşî sembolizminde önemli yeri olan yedi sayısından hareketle yedigenin tercih edildiği görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

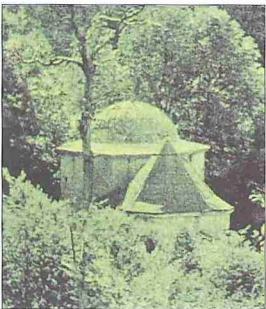
- F. Kanitz, *Donau-Bulgarien und der Balkan*, Leipzig 1882, III, 329 vd.; K. J. Jirecek, *Das Fürstenthum Bulgarien*, Viyana 1891, s. 1414; F. W. Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans*, Oxford 1929, s. 522; a.m.f., "Geographical Distribution of the Bektashi", *Annual of the British School at Athens*, XXI, London 1914-16, s. 84-124 (104); F. Babinger, *Rumelische Studien*, Berlin 1938; a.m.f., "Das Bektaschi-Kloster Demir Baba", *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen*, XXXIV, Berlin 1931, s. 1-10; aynı makale: *Aufsatze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante von Franz Babinger*, I, Münih 1962, s. 88-96; Murat Sertoğlu, *Bektaşilik*, İstanbul 1969, s. 317; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mi'mârî Eserleri IV*, s. 52-53, 197; S. Stojanov, "Kompleksnite izsledvanija v Kyzylbas-kija Manastir Demir Baba", *Sbornik istoriceski material*, Razgrad 1984, s. 43-53; Bedri Noyan, *Bektâşilik Alevîlik Nedir*, Ankara 1987, s. 528-540; I. Mélikoff, "Bulgaristan'da Deliorman Kızılbaş Topluluğu", *Uyur İdik Uyardılar Alevîlik-Bektaşilik Araştırmaları*, İstanbul 1993, s. 139-150; M. Choublier, "Les Bektachis et la Roumélie", *REI*, I (1927), s. 427-453.

DEMİRHİSAR

Yunanistan'ın Makedonya kesimindeki Siderokastro kasabasının Osmanlılar zamanındaki adı.

Yunanistan Makedonyası'nda Serez'in kuzeybatı tarafında küçük bir kasaba olup 1383'ten 1912'ye kadar kaldığı Osmanlı idaresi altında bir kaza merkezi olarak önem kazanmıştır. Demirhisar veya Timurhisar adı, Siderokastro'nun doğrudan Türkçe'ye çevrilmiş şeklidir. Bu isim ise kasabaya hâkim bir kayalığın üstünde yer alan müstahkem Ortaçağ dönemi yapısı kalesiyle ilgilidir. Kale ile ilgili kayıtlara, Bizanslılar'ın Bulgar ve Sırplar'la yaptıkları mücadeleler sırasında rastlanır. Osmanlılar'ın burayı fetihleri esnasında kale Sırp hâkimiyeti altında bulunmaktaydı. İlk Osmanlı tarihleri Lala Şahin Paşa tarafından Kavala, Drama, Serez ve Zihne gibi Makedonya'daki önemli şehirlerin zaptedildiğini belirtilirken Demirhisar'ın adını zikretmezler. Ancak bu kayıtlardan dolayı olarak 1383 yılı sonbaharındaki bu hareket sırasında Demirhisar'ın da ele geçirildiği anlaşılmaktadır. Fetihden sonra buraya bir askerî garnizon yerleştirildiği gibi bir grup sivil müslüman nüfus da iskân edildi. Bunlar daha sonra oldukça yoğunluk kazanacak olan müslüman Türk nüfusunun çekirdeğini teşkil etti. Bu arada muhtemelen anlaşma yoluyla ele geçirilmesi dolayısıyla kasabada kalabalık sayılabilecek bir hristiyan nüfus da mevcuttu. Nitekim çok eskiden beri bir kaza merkezi olan kasabanın 1444 tahriri sırasında nüfusun çoğunluğunu gayri müslimler teşkil etmekteydi. Bu tarihte yirmi beş hâne müslümana karşılık kasabada 135 hâne, on üç bîve (dul kadın) hristiyan nüfus yer almaktaydı. XV ve XVI. yüzyıl boyunca her iki kesimin nüfuslarında artış görüldü. 1453'te yetmiş dokuz hâne, yirmi iki bîve müslüman, 162 hâne yirmi dört mücerred (bekâr), yirmi altı bîve hristiyan; 1478'de 128 hâne, otuz dört bîve müslüman, 149 hâne, on beş mücerred, altmış üç bîve hristiyan nüfusu bulunan kasaba XVI. yüzyılda daha da gelişme gösterdi. XVI. yüzyılın başlarında 1519'da 122 hâne, otuz üç mücerred müslüman, 205 hâne, yirmi yedi mücerred, otuz üç bîve hristiyan; 1530'da ise 108 hâne, kırk sekiz mücerred müslüman, 252 hâne, otuz sekiz mücerred, yirmi üç bîve hristiyan bulunuyordu. XVI. yüzyılın sonlarına doğru nüfusu biraz daha arttı; kasabada

Deliorman'da
Demir Baba
Türbesi -
Bulgaristan